

- 22 Hippolyte Desprez, „Les questions sociales dans la Turquie d'Europe“, *Revue des Deux Mondes*, 1. juni 1848., str. 745.
- 23 Tzvetan Todorov, *Nous et les Autres*, Seuil, Paris, 1989. str. 358.
- 24 Mišle je, na primer, za Ruse pisao da su „varvarske mase“ pune „varvarske žestine“. U delu *Narod* (People) će, govoreći o Nemcima napisati: „A što se tiče nemačkih knjiga, ko ih još čita osim Nemačke?“ Posle nemačko – pruskog rata, napisao je i ovo: „Ta apsolutna vernost, karakteristična za Nemce, varvarska je vrлина.“ Citirao Todorov, *Nous et les Autres*, str. 293.
- 25 Cf. Michel Foucault, *Il faut défendre la société*, Gallimard Seuil, 1997, str. 173.
- 26 Cf. Tzvetan Todorov, *Nous et les Autres*, op. cit., str. 357.
- 27 C. Robert, *Les Slaves de Turquie*, op. cit. str. 219.
- 28 Ibid., p. 84.

Dušica Potić

POSTMODERNISTIČKO POZIVANJE NA ROMANTIZAM

Srpska poezija se danas ne piše samo na teritoriji naše zemlje, dakle u matičnoj kulturnoj sredini. Pored susednih država, gde su Srbi nacionalna manjina, i takozvane dijaspore, odnosno zapadnih zemalja gde su se naši ljudi iseljavali, ona nastaje i u republikama bivše Jugoslavije, koje su sada i zvanično inostranstvo. Koliko takva lirika bitno pripada matičnoj? Odgovori mogu biti razni, a onaj koji nudi Vaša kritičarka je poetički usmeren. Ona je intergralni deo korpusa srpskog pesništva ukoliko narasta iz njegove tradicije, ukoliko je bliska aktuelnom poetičkom trenutku, tj. ukoliko nije anahrona, i u onoj meri u kojoj pesnik u inostranstvu vlada srpskim jezikom.

Pored apstraktnih razmišljanja, potrebno je ispuniti i jedan bitan uslov. Pesnik koji ne živi u matičnoj zemlji mora da bude prisutan, mora da objavljuje kod domaćih izdavača i prođe čitalačku i kritičku proveru. Izdavači koji su, poput Srpske književne zadruge, i institucija naše kulture, predstavljaju možda najbolju mogućnost za popularizaciju i afirmaciju pisaca što stvaraju unutar takozvane celine našeg kulturnog prostora. Zadruga je, objavljujući *Srpsku glavu* (2000.) Đorđa Nikolića, pesnika iz Čikaga, i potvrdila da u današnje vreme može poslužiti takvoj misiji.

Pre *Srpske glave* Nikolić je objavio zbirke: *Po starim reljefima* (1975), *Three Slavic Poets* (1975, sa Josifom Brodskim i Timoteušem Karpovičem), *Grmovi, trave* (1978) i *Key to Dreams According to Đorđe* (1978, prevod Čarlsa Simića). Njegova nova knjiga predstavlja postmodernističko pozivanje na romantizam, na tada čest žanr i čestu lirsku vrstu, spev i rodoljubljivu liriku, ali u varijanti kreativnog otklona. Nikolićev spev bi se mogao odrediti kao refleksivni, a njegovo patriotsko pevanje, lišeno romantičarskih ushita i ideala, kao rodoljubivo i kritičko.

Refleksivni karakter teksta i kritička misao pesnika uslovile su i sklop celine. Ona ne samo što nije narativna, već nije ni jedinstvene strukture; čini je niz pojedinačnih nenaslovljenih pesama ustrojenih u cikluse. Romantizam je nasleđe koje je autor odabrao da preoblikuje i preoblikujući dovede u pitanje njegovu misaonu celovitost i vezu sa onostranošću. Svakako da lirika našeg vremena, naše rascepkane svesti i haotične egzistencije ne može ni da odražava (nepostojeći) apsolut ukoliko ne želi da bude obeležena kao prevaziđena, pa nema razloga da takav bude ni pesnik iz dijaspore, ma koliko opredeljen za starinsko patriotsko pevanje.

Baština koju je odabrao da sledi je naša narodna književnost. No ni u odnosu na nju nije zauzeo stav podražavanja, već mu se priklonio na kreativan način. On peva u epskom desetercu, ali ne epsku narodnu pesmu. Njegov tekst se oslanja i na uzuse pisane književnosti. Lirski je, ima refleksivnu strukturu, rimu, i organizovan je u strofe. Postupak ukrštanja raznorodnih pesničkih iskustava mogao bi se objasniti i usvajanjem nacionalne tradicije kao temelja, ali i njenim nužnim dovodjenjem

u vezu sa pokretima i dostignućima izvan nje. Izlaženjem iz zatvorenog kruga jedne ideje i okretnjem ka drugima, ali takvim da čuva suštost svojih korena. Đorđe Nikolić dakle nudi i svoj koncept nacionalnog identiteta i nacionalne kulture.

Uz ponešto soneta i distiha, najčešći pesnikov oblik je katren. Omiljena rima mu je parna. Rima je i najveća slabost njegova budući da često dovodi u vezu reči iste vrste, reči istog korena, čak rimuje i iste izraze. Drugi problem predstavlja nekoliko nekonzistentnih pesama koje počinju jednim motivom i, ne sledeći unutrašnju logiku pojedinačnog teksta već opštu zamisao celine, naglo se presecaju njenom temeljnom tezom. Takva je na primer pesma koja počinje stihom "Kada stigne on pred kućna vrata", koja počinje motivom bratoubistva da bi se odjednom vratila bazičnoj ideji obezglavljenosti, ili pesma "Prešao je polja i planine" koja na sličan način povezuje motive neznanja i izdaje.

Pored toga, *Srpska glava* je sazdana na jedinstvenoj osnovnoj viziji, obezglavljenosti Srba, iz koje se izvode ostale njihove mane (izdaja, bratoubistvo, potiranje korena...), tako da se celina razvija varirajući osnovnu viziju i izvedene motive pa iščitava uglavnom u nijansama i suptilnim razlikama, što može da izazove i laganu monotoniju. Nasuprot tome, na strani pesnika je njegov tvorbeni potencijal. Mnogštvo izvedenica veliki su kvalitet speva, a njegovu naročitu vrednost predstavljaju pesme koje cele nastaju na tom postupku. Takav je tekst *Puki tuđin iz tuđin-tuđine*, koji izrasta na osnovnoj temi mržnje, pa taj pojam postavlja i kao inicijalnu kapislu svog pesničkog postupka. Pesma se gradi na izvođenju reči iz bazičnog motiva (mrzni, mrz, ozlodušiti, mrzoduh), ali i na asocijativnoj, slikovno-zvučnoj vezi sa njim:

"Pa ga melju u mržninom mržnju."

Jezik Đorđa Nikolića takav je da se bez bibliografske beleške nikada ne bi pretpostavilo kako ne živi u našoj sredini, a kreativan odnos prema njemu i vrhunski je vrednost ovog ostvarenja.

Veza sa narodnom književnošću ne ogleda se samo u posezanju za epskim desetercem i kreativnom otklonu od njega, već i u pozivanju na neke žanrove našeg folklornog nasleđa. Nikolić je posebno sklon tzv. malim usmenim oblicima, jezgrovitim govornim obrtima, gustini poslovice, sve do samosvojnog stvaralačkog puta unutar tih žanrovskih mogućnosti. Sledeći logiku lapidarizacije jezika, ali i svoju sopstvenu misao i viziju, autor unutar celine jednog teksta ostvaruje i poslovice, ili joj se priklanja u samostalnosti distiha. Evo i dva vanredna primera:

"Tek kad Srbin bez glave ostane,
On u mudrost sumnjati prestane."

Ova poslovice je iz pesme "Neki veša, iz kubure gađa", koja daje i odličan primer umetničke polisemantizacije govornog idioma:

"Reši sebe da za glavu skrati,
Da se nikad za nju ne uhvati..."

Uхватiti se za glavu u govornom jeziku najčešće podrazumeva neki problem, a u ovom spevu se, osim u kontekstu inicijalne figure obezglavljenosti, može shvatiti i kao ironijsko rešenje problema, kao slika smrti, kao ironijska slika smrti....

Drugi primer je takođe indikativan:

"(Šta sve glava može da nauči
Kad se s ljudim u život uključi.)"

iz pesme "Pa joj sudi kao dželat pravi", koja od bazičnog katrena čak odvaja za- vršni distih, pa ga i izdvaja zagradom, što svedoči o poetičkoj samosvesti autora i njegovom planskom kreativnom radu na žanru poslovice. Ona je možda najkarakterističniji momenat *Srpske glave*, onaj njen element po kome se lirski rukopis Đorđa Nikolića izdvaja i prepoznaje. Ovakav postupak nije lišen veze sa temeljnim mi- saonim nastojanjem celine i njenom snažnom etičkom dimenzijom, koja se ponaj- bolje možda i može izraziti u zgusnutosti sentence.

Primarna slika speva je figura obezglavljenosti Srba. Nasuprot njoj postavlja se figura glave, ideja umnosti, koja bi trebalo da bude njihova vodilja. Ona podrazume- va razumnost u mišljenju i delanju, mudrost utemeljenu na tradiciji nacionalnih vred- nosti koje – po Nikoliću – danas više nema. Pamet je na samom početku knjige postavljena kao najviša, ili kako kaže pesnik "sušta" vrednost, što kulminira nje- nim prenošenjem u onostranu dimenziju:

"U večnosti, dok bezglav počiva,
Nek bar ima snove čim da sniva."

Ona je ne samo sušti, već i nedostižni, izgubljeni ideal, ipak prisutan makar negde u krajićima svesti. Autor uspostavlja i "terminološku distinkciju". Oni koji žive u skla- du sa vrednostima predaka nazivaju se Srbli. Iracionalnost, prkošenje samom sebi na sopstevnu štetu, bratoubistvo, nevernost, izdaja... pripadaju Srbima.

Na takvim premisama počiva celina speva, koji se razvija njihovim variranjem i ni- jansama u značenju, ali ponegde i krupnijim razlikama. Tekst se često gradi tako što se iz govornog obrta izvodi ironijski otklon. Takav je "Jednoga je zbolela glava", koja ironijski preokret izvodi uz igru imaginacije:

"Jednoga je zbolela glava,
Ne hte više s glavom ni da spava.
Ostavi je pred vratima sobe".

No Nikolić nije jednosmeran u pesničkom postupku. U tom se smislu izdvaja pe- sma "Misli može kroz život bezglavo", koja narečenim premisama alegorijski posre- duje komunizam i priziva njegove zagovornike koji su se odrekli svojih korena i svog suštastva:

"Bezglav Srbin piše memoare."

Ključ alegorijske odgonetke je motiv memoara (dabome da svi znamo ko ih je pi- sao), koji u temeljnu apstraktnu ideju ovog dela uvodi i konkretan istorijski milje.

Neki tekstovi se više ili manje jasno obraćaju i sadašnjem trenutku. Kao primer, ukazaće se na pesmu "Srbin krene pa se nazad vrati". Ona uvodi pojam nežitosti, koji se može protumačiti kao neka vrsta egzistenijalnog ništavila.

Bivanje lišeno svakog smisla i svakog uporišta pripada čoveku za koga se ne zna da li je živ ili mrtav. Nepripadanje nijednoj od te dve strane znači nepripadanje nijednom od dva sveta, nijednom od dva sistema, pa se opšta kolebljivost uzdiže i do vizije egzistencije:

“Srbin krene pa se nazad vrati.
Poput klatna ceo vek se klati.
Na nežitoj tananoj liniji
Da li je življi il je samtrniji?”

Pesmama poput ove Nikolić se uzdiže iznad rodoljubivog pevanja, što uvek podrazumeva i izvesnu dozu lokalnosti, te dostiže univerzalnost svog lirskog govora. Ostvaruje stihove čije značenje ima opštiju važnost viđenja sveta u previranjima i kolebanjima, što ne pružaju utočište tačke oslonca. Ili – jedan od temeljnih rasepa našega vremena, ne samo u Srbiji komunističkog terora ili haosa tranzicije, niti Srbina u rasejanju, raspetog nostalgijom, već svih stanovnika ove obezglavljene planete. Nepripadanje mrtvima, gubitak pamćenja, koje je i naša najneposrednija veza sa vertikalom vremena, možda je i najstrašniji usud čoveka kraja milenijuma.

Đorđe Nikolić uporište za svoju temeljnu sliku traži i u istoriji našeg naciona. Tu je seča knezova, Čele-kula, ubijeni Karađorđe... Ali nema obretanja glave kneza Lazara. Figura obezglavljenosti nema mitsku dimenziju i suštu mogućnost transcendentije. Projekcija istanjenog, bitno okrnjenog mita, odnosno njegove postmoderne varijante obesvećenosti i kobnog odsustva veze sa višim smislom, kulminira u strašnoj istini destrukcije u pesmi “Privedoše odojčad, starinu”. Metafora klanja postaje nadnacionalno, univerzalno viđenje čoveka i njegove razorne, krvi žedne prirode, koja se zatvara u krug bez izlaza i kruniše stihovima čija istina muklo odzvanja:

“Strah od krvi klanjem rasteruju.”

Mnogo toga stalo je u ovih nekoliko reči – i strah od smrti, i strah od zla, i naopaka odbrana od njih, i neuništiv, raspojasan točak ubijanja što se, jednom zaošijan, teško može zaustaviti...

Mitsku dimenziju i onostrani smisao ovaj spev nudi, paradoksalno, zadržavajući se na momentima najdubljeg obesmišljavanja i poricanja mita. Motivima ubijene mladosti te zaklane nevinosti, momentima koji posreduju mit zaustavljen u svom najsuštastvenijem svojstvu, u obnavljanju i večnom rađanju života. U tom se smislu ukazuje pod brojem VIII, na pesmu “Glave pale, prepuni rovovi”, koja je sva sazdana na mitskim slikama i na mitskim aspektima svakodnevnog života (jutro, nebo, setva, žetva), a posebno na pesmu “Glava 'morno sunce na zahodu”. U njoj glave sijaju sa noćnog neba a živi se bude sa lobanjama. Poremećaj u ustrojstvu stvari, lobanje na živim ljudima, sugerišu tradicionalnu hrišćansku tezu da se muke ovozemaljskog života nagrađuju u večnosti a da se ljudski usud smrti iskupljuje višim smislom, što celini speva daje još jednu dimenziju značenja.

Prva i poslednja pesma nisu obuhvaćene ciklusima. One su samostalne i imaju naslove. Početna, “Opomena” savetuje, ukazuje na pravi put u skladu sa sistemom vrednosti speva i njegovim bitnim misaonim tokom, koji možemo odrediti i kao obnovu etičnosti. Takozvano pražnjenje transcendentna, karakteristično za naše doba, uzrokovalo je poremećaje na svim ravnima egzistencije, što podrazumeva i rastroj

sistema vrednosti. *Srpska glava* Đorđa Nikolića nije samo knjiga rodoljubive lirike, već delo koje je u biti sagledalo sržne probleme epohe i ponudilo svoj odgovor na njihove metastaze. Poslednja pak pesma “*Večnik glave*”, završava se sumnjom:

“Da li će Srbin
Ikad Srbom biti,
Il će srpsko
Biti u nebiti.”

Spev se zaklapa u nevericu i projekciju potencijalnog ništavila koje, uz slutnju smrti, slutnju nestanka, dobija i filozofsku dimenziju nebića. Nikolićevo pitanje je retorsko, dakle ono koje podrazumeva odgovor. I više od toga. Pitanje-sumnja ruši gramatičke norme i ne okončava se upitnikom nego tačkom. Kao da je kraj zauvek upisan i nepomerivo postavljen u večnosti Nikolićevog skepticizma. A kritički odnos, dabome u naopakim vremenima, nije drugo do izraz ljubavi, one junačke ljubavi koja se ne uljulkuje u praznim osećanjima, već hoće da se izbori za prave vrednosti. U Nikolićevoj borbi se ne ogleda samo patriotizam, već i ljubav prema svetu uopšte pa je *Srpska glava*, uz svoj primarni nacionalni zov, šire posmatrano – i potvrda života.

Miodrag Pavlović je, analizirajući pesnike srpske baštine, postavio tezu da je svaki naš veliki pesnik svojim pesništvom ostvario i viziju nacionalne kulture i nacionalnog identiteta. Njegovu tezu bismo mogli primeniti i na postmodernističku rodoljubivu liriku i formulisati je na sledeći način. U aktuelnom trenutku haosa, u nejunačnim vremenima, patriotizam se dokazuje ne oružjem već svešču, a ova je usmerena ponajpre na pojmove nacionalne kulture i nacionalnog identiteta. Đorđe Nikolić je odgovorio na takvu poetsku mogućnost i takav misaoni zahtev zalažući se za tradicionalne nacionalne vrednosti i obnovu etičnosti, otelotvorene temeljnom figurom glave. A ako je i kritičaru dozvoljeno da rečenom zahtevu da svoj doprinos, on će se založiti ponajpre za očuvanje celine našeg kulturnog prostora. Takozvani mali narod svoj identitet možda ponajbolje može da odbrani ulogom u kulturu. U našem slučaju to podrazumeva i brigu za pisce izvan matice, kojima je potrebna i organizovanja, pa i institucionalizovanja pažnja.